

VĚNOVÁNO VŠEM BAKTERIÍM

VÁCLAV CÍLEK

geolog a nedělní filozof
a Jan Burian, průzkumník

RNDr. Václav Cílek, DrSc., geolog, vědecký pracovník, publicista (*1955)
Vystudoval Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy, obor geologie ložisek. Pracoval v Centru teoretických studií Ivana Havla, v současnosti působí v Geologickém ústavu Akademie věd. Zabývá se klimatickými oscilacemi a změnami prostředí v nejmladší geologické minulosti. Je autorem řady vědeckých prací a vědecko-populárních knih *Píseň pro odcházející duši*, *Krajiny vnitřní a vnější*, *Makom*. Z angličtiny přeložil knihy *Mrtvá kočka*, *Deset obrazů krocení býka* a *Tao, o tajemství hlubším, než je hlubina sama*. Je spoluautorem televizních pořadů (například *Podzemní Čechy*). Pokud za svou tvorbu získal nějaká ocenění, považuje je za nevýznamná. Zajímá ho vše: člověk, život, příroda, vesmír.

Václav Cílek v téměř meditačním sedu a Jan Burian v uvolněném posezu si povídají u Cílků na koberci. Mezi nimi keramická konvice a číšky na čaj, v pozadí knihovny. Část pořadu se odehrává na vyšehradských hradbách nad Prahou, část i pod ní. Pan doktor Cílek zná místa, která ostatní minou bez povšimnutí. A Jana Buriana občas donutí protahovat se úzkými vstupy do kanalizačních stok nebo přelézat kamenné zdi. Také ho straší zvláštními gotickými reliéfy, kterým říká zelení muži.

Co víš o zelených mužích?

Zelený muž je zvláštní ikonografická figura, která se u nás objevuje ve střední a pozdní gotice. Je to maska, která je skrytá v listí a ve větvích - jako by do ní byla přenesena síla lesa. Některé gotické masky představují divoké muže nebo tvory mezi lvem a sluncem. Pokud jim z úst vyrůstá dubová větévka, nelze se s nimi domluvit. S nimi bys rozhovor neudělal. Říká se, že to listí jsou slova zeleného muže, což je mýtus o vegetaci, odvozovaný z keltských legend.

Záběry šklebicích se tváří zelených mužů na zdech Karolina.

Jak vnímáš tajemství kolem nás?

Vadí mi, že ho nemůžeme odhalit. Ale také mi vadí, že jsme uzavřeni sami do sebe. Indický jogín Gojál svým pacientům na psychoanalýze říkal: „Vezměte chleba a běžte krmit racky. Protože půjdete po břehu řeky, vyjdete ze sebe, vstříc rackům. Ten pohyb ze sebe vás osvobodí.“ Nepochybuji o tom, že existuje celá řada paralelních světů, do kterých se nikdy nedostaneme. Ale narodili jsme se do tohoto světa.

Jaké jsou světy, které nevidíme?

Nedávno vyšla kniha, která se zabývá možností existence života v hlubších, teplejších částech Země. Tam se spekuluje o existenci živých tvorů - bakterií na bázi křemíku, nikoli na bázi uhlíku. To má obrovský význam pro možnost poznání planetárního života. Sítě bakterií jsou všude. V hloubce tří metrů pod dnem moře byly nalezeny ve vrtech, jsou v pórových roztocích mezi zrny hornin. Složitější tvorové, trilobiti, se objevili před šesti sty miliony let. Ale první život vznikl před 3,7 miliardami let. To znamená, že bakteriální evoluce trvala několikánásobně delší dobu než čas, který dělí nás a trilobity. Došlo k tomu, že bakterie vytvořily atmosféru a stabilizovaly klimatické výkyvy. Lynn Margulisová tomu říká *bakteriální kolébka života*. My se na atmosféru Země díváme jako na fyzikálně chemický obal, ale je to biogenní záležitost - kdyby nebylo bakterií, zhroutí se během několika stovek let. Prakticky všechen kyslík, který je v ovzduší, vznikl zpočátku činností bakterií, později stromů. Téměř všechen dusík, s výjimkou asi dvou procent, vznikal také bakteriální činností. Mikroorganismy byly - a doufejme, že dosud jsou - schopné udržovat stabilní množství kyslí-

ku v atmosféře i její stabilní složení, přestože na Zemi padaly meteority a docházelo k obrovským výlevům lávy. Některé bakterie odstraňovaly oxid uhličitý, jiné se specializovaly na dusík a na síru - ale většina geochemických cyklů je nějak provázaná. Evoluce ukazuje, že nepřezijí ta bakterie, tudíž i to zvíře, ten člověk, který je silnější, ale ten, který se naučí spolupracovat s prostředím.

Co z toho plyne pro naši společnost?

Především, že člověk by měl trávit stejně dlouhou dobu v lese jako u televize, aby si to vykompenzoval. V lese člověk najde jakési prozařování, radost.

Jak pobyt v lese prožíváš - přijdeš tam a kocháš se?

Mám rád borové lesy na pískovcích. Vždycky jsem chtěl udělat díru do světa. Teď chodím s polní lopatkou a dělám díry asi metrové. Provádím buď pedologický průzkum, nebo zkoumám sedimentace. Jako geolog zkoumám, jak vznikala určitá krajina. To, co padá ze skal, tvoří dole vrstvy, já do nich dělám díry a zapisuju si to. Člověk přijde domů špinavý a upocený, ale cítí uspokojení.

Co bys poradil mně? Nejsem geolog, nemám lopatku a jsem líný.

Když jde člověk krajinou, chce dojít k nějakému cíli, ale jde cestou necestou - večer přijde domů a má ze světa jiný dojem, než kdyby se jen procházel a kochal se. Chce to dotýkat se věcí, nějak s nimi pracovat.

A co ve městě? Dá se nějaká energie získat ve městě?

No jistě. Vidím to v Praze. Sídlí tu genius loci, ale turisté ho zašlapávají do země. Jde o to najít tu chvíli, kdy je město ještě samo sebou - třeba po ránu, za deště. Ale většinou to chce nějaký strom. Krása města, jako je Praha, je do značné míry způsobená kontrastem mezi na sebe namačkanými domky a volnou plochou Petřína. Praha je mnoho prostorů různé kvality. Z rušného Můstku vlezíš do nádvoří u kostela Panny Marie Sněžné - a jsi jinde. Dobře působí, když můžeme klouzat mezi ochotnou přírodou a pamětí místa, tedy jeho historií - a to se děje v historických zahradách města.

Říkal jsi mi: „Nezajímá mě nic, co je mladší než deset tisíc let.“ Co tě vlastně zajímá?

V současné krajině jsou zbytky mnoha krajin, mnoha příběhů, které na sebe navazují. Krajinu vnímám v jakýchsi časových řezech. Těch deset tisíc let je doba po ústupu ledovce, od konce poslední doby ledové. To je jedna vrstva krajiny. Pak je ještě vrstva krajiny ledovcové - její zbytky najdeme na pláních na Šumavě nebo v Krkonoších, jsou to tzv. paroviny, které byly součástí plochého reliéfu Čech.

Jan Burian a Václav Cílek se procházejí ambítem kláštera v Emauzích.

Vraťme se do Prahy. Proč se o Praze říká, že je tajemná?

Vždycky si říkám, proč lidi hledají Atlantidu, když v Praze bylo minimálně dvacet různých keramických kultur. Ty musely vytvořit velmi složité mýty, hudbu, pohádky, písně. S tímtež se můžeme setkat u aboriginů. Ale to všecko je v nepaměti. Do ní sice není možno se dostat, ale je možno se dostat na její hranici - víš, že to existuje. Takovou věc jsi schopen procítnout doma nebo v dalších dvou třech krajinách, které můžeš považovat za své. Je v nás jakási hlubší společná vrstva. A to tajemství je propadání se těmi vrstvami, tou mnohostranností světa. Čechy jsou hodně komplikované, v jejich etnické paměti je skryta spousta informací. Přijde-li společenská změna, projeví se pokaždé jiný tým archetypů, které si dlouho mezitím pospávají. Mnoho věcí, které se objeví, tu už byly, ale historie se neopakuje, jen používá stejné prvky.

Je Praha magická, jak se často říká?

To označení poprvé použil v šestnáctém století protestantský kazatel. Jako cikáni dokážou z podoby člověka a z utváření jeho dlaně vyčíst budoucí osud, tak totéž prý lze vyčíst i z podoby města. V Praze je od samého začátku něco, co bylo zvýrazněno Přemyslovci, Karlem IV., Rudolfem II., co z ní dělá zvláštní místo, jež přitahuje určité lidi. Dneska je to komerce - nesnáším označení *Praha Franze Kafky* nebo *město Mozartovo*. Myslím, že je to naopak. To není tím, že tu byl Mozart a Kafka. Praha je magická skutečně, od přírody, a přitahuje si lidi sobě podobné.

Napsal jsi větu, která mě pronásleduje: „Nepíšu, abych množil slova.“ Co jsi tím vlastně chtěl říct?

Zdá se mi, že je tolik krásných knih, které v životě nepřečtu nebo nepochopím, že bych naší civilizaci přál, aby se teď mohla dvě stě let posadit a přemýšlet nad tím, co se stalo a co je napsáno. Těch slov je hrozně moc.

Co učíš své studenty?

Mám radši zkušenosti než slova, a tak vodím studenty ven z učeben. Ukázalo se, že je mnohem lepší dělat exkurze - třeba na skálu nebo na nějaké pravěké hradiště. Tam si sedneme, povídáme o horninách, o prehistorii, o historii, něco si čteme - ať je to Nezval nebo Heidegger, a pak jdeme o kus dál.

Když přijdeš do přírody, vidíš a představuješ si něco jiného než normální člověk?

Tak je to u všech přírodovědců, ale oni o tom na rozdíl ode mě nemluví. Geologie je mé řemeslo - a jako existující nedělní malíři, jsem já nedělní filozof.

Co považuješ v životě za nejdůležitější?

Jiný cíl máš v rodině, jiný ve své práci. Neustále se mění, ale nejdůležitější je stále se ptát, co je důležité a co je smyslem života. Neexistuje jednoduchá odpověď.

Kdybys mohl prakticky něco ovlivnit, co bys udělal?

Obávám se měnit svět jiným způsobem než klopýtavým osobním příkladem. A navíc, lidi, pokud nemusí, se nemění. Někdy se děje zajímavá věc - paleontologové tomu říkají předpřipravená evoluce. Sametová revoluce proto proběhla tak dobře, že všechno už bylo připraveno a čekalo se, kdy to praskne. My vždycky už víme, co by mělo být - hovory o tom nemají žádný praktický dopad, ale čeká se na ten okamžik, kdy to rupne. Impulzem může být třeba právě klimatická změna nebo suchý výkyv, zemětřesená vlna nebo tři velké povodně za sebou. Za novinovými a televizními zprávami cítím stále více obav a základních nejistot: co se chystá, co se děje v tomto rychle se měnícím světě? Podobně jako symbolisté cítili první světovou válku, my víme, že jednadvacáté století bude stoletím změn.

Nechci mluvit o katastrofách - to je bod obratu, kdy začneš uvažovat úplně jiným způsobem. Jakékoli hovory o tom, co by se mělo změnit, jsou sice nanič, ale na druhou stranu pomáhají připravit obraz budoucího světa.

Co bude v příštím století?

Je jasné, že změny nastanou. Středoevropská krajina na sever od Alp není nebezpečná - o tom nás učí historie těch deseti tisíc let. Jsou tu sice povodňové shluky nebo sucha, ale většinou to neznamena katastrofu. V jednadvacátém století budou války spíš lokální, objeví se nové viry, asi i nové ekonomické krize, ale nebudou přicházet rovnoměrně na celý svět. Evropa má šanci projít tímto stoletím změn relativně v pořádku. Ale co bude, to nikdo neví.

Jaký tady má smysl člověk?

Homo sapiens je starý sto tisíc let - co to je proti miliardám let existence bakterií? Tak k čemu tady vlastně jsme? Nemáme náhodou nějak udržovat řád? Zatím se nezdá, že to děláme, a nemá cenu, abychom si tady vyhrožovali - když nebudeš udržovat řád, tak vymřeš. Když se bakteriální společenství sžívala, musela to být katastrofa na katastrofu. Důležité bylo stabilizovat, aby bakterií nebylo moc a společenstva se navzájem mohla ovlivňovat. Takže my můžeme být v roli těchto bakterií před další změnou nebo katastrofou, která nás teprve naučí začlenit se do velkého organismu Země a všech jejích sfér. Taková bakterie stráví hodně času čtením, lapá informace. Když neexistoval člověk, informace v podobě kusu DNA, zabalené do nějakého slizovitého polysacharidu, oběhla zemi za osm set let. Dnes cestují bakterie letadlem. Když se třeba bakterie v Číně naučí odbourávat nové antibiotikum, do dvaceti let to vědí bakterie v Praze. Některé mikroorganismy si v DNA listují jak v knihovně, a když padnou na něco zajímavého, zabudují to do sebe. A my si náhle začínáme všimnout, jak se z jakoby mdlé přírody náhle stává intelektuální aktivita, která není vázána jenom na člověka...

Proč ale máme schopnost citu? Proč máme schopnost psát poezii a milovat se a jsme schopni se kvůli citům obětovat? Proč nejsme jenom hmota, která má za úkol udržovat nějaký řád?

Protože v sobě asi máme nějakou božskou jiskru, která je iracionální, řekl bych...

Posezení s Janem Burianem, díl 88/1999